

ВІД БРОШНІВСЬКОГО ЗБІРНОГО ПУНКТУ ДО МУЗЕЮ ДЕПОРТАЦІЙ УКРАЇНЦІВ У ХХ СТ.

Сергій Адамович

доктор історичних наук, професор, професор кафедри теорії та історії держави і права ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника»

У статті проаналізовано функціонування збірної пункту для спеціальних поселенців в селищі Брошнів-Осада та умови перебування депортованих українців в ньому. Автор стверджує, що в таборі були вкрай незадовільні житлово-побутові та санітарні умови, незадовільне харчування, а також зафіксовані численні випадки порушення прав людини і нелюдського поводження з виселенцями.

Ключові слова: збірний пункт, спеціальні поселенці, депортації, радянський тоталітарний режим.

The article analyzes the functioning of the assembly point for special settlers in the village of Broshniv-Osada and the conditions of stay of deported Ukrainians in it. The author claims that the camp had extremely unsatisfactory living and sanitary conditions, poor nutrition, as well as numerous cases of human rights violations and inhuman treatment of displaced persons.

Keywords: assembly point, special settlers, deportations, Soviet totalitarian regime.

Опір радянській владі в 40-х рр. ХХ століття в Західній Україні, незважаючи на масові виселення людей, продовжувався. 4 жовтня 1948 р. Рада міністрів СРСР ухвалила постанову №5728-1524, яка давала право органам МВС-МДБ у відповідь на «скоєні бандитами диверсійно-терористичні акти» виселяти на спецпоселення родини «бандитів, націоналістів та бандпособників із західних областей України» [1, с.317].

На початок грудня 1948 р. в усіх західних областях уже було облаштовано дев'ять збірних пунктів, на яких, згідно з дослідженням І. Андрухів, одночасно могло перебувати 10550 осіб. У Станіславській області збірні пункти були організовані в Коломиї на 600 осіб та в Брошнів-Осаді на 500 осіб. І за весь період проведення акції у 1949-1950 рр. було виселено із західних областей 20016 сімей чисельністю 69159 осіб [1, с. 317-318].

У Брошнів-Осаді, де був з 1946 по 1953 рр. пересильний пункт для відправки людей в Сибір, вивезених утримували в колишньому таборі для військовополонених. Табір знаходився на вулиці Лесі Українки, але попри назву вулиці, вона асоціюється в людей з жахливими спогадами. За твердженням очевидців, на території табору знаходилося приблизно 10 бараків, у кожному з них поміщалося стільки людей, скільки було потрібно адміністрації табору. Всередині табору знаходився великий мурований котел, в якому варили людям «похльобку», і табір був обнесений довкола густим колючим дротом. Спали всі на долівці, як оселедці в бочці (після 1953 р. бараки пересильного табору стали місцем проживання переселенців з Лемківщини) [10].

Значний обсяг інформації про збірний пункт містить доповідна записка на ім'я заступника міністра держбезпеки УРСР генерал-майора М.С. Попереки за результатами перевірки табору 4-5 липня 1952 р. Згідно з цим звітом, приміщення збірної пункту було розраховане на 1000 осіб спецпоселенців. Станом на 1 липня 1952 р. в пункті утримувалося 86 сімей (313 осіб). З них до 10 днів в таборі утримувалося 3 сім'ї, до 20 днів – 1 сім'я, до 1 місяця – 19 сімей, до 35 днів – 20 сімей, до 45 днів – 17 сімей, до 3 трьох місяців – 24 сім'ї, до чотирьох місяців – 1 сім'я, до 15 місяців – 1 сім'я [3, арк.27-28].

Охоронявся пересильний пункт групою солдат 17 загону внутрішньої охорони МДБ, а для внутрішньої охорони пункту було 10 вахтерів [3, арк.31]. Марта

Клічук (Лаврук) з с. Іваніківка Богородчанського району згадує майора – «лишого, червоного, товстого, що випивав і заходив з патиком на кухню та повертав людські баняки з їжею» [7].

Матеріали звіту свідчать, що мешканці табору перебували в жахливих житлово-побутових умовах. Відповідно до звіту, всі 86 сімей утримувалися в трьох бараках, які склалися з 12 кімнат. У середньому в кожній кімнаті знаходилося 22-25 чоловік. У бараках були призначені старші, через яких утримувані в пункті вирішували всі необхідні їм питання з керівництвом. Але навіть у таких нелюдських умовах, як писали автори звіту, бараки «мали охайний вигляд і в них дотримувалася належна чистота і порядок. Щоденно милася підлога, здійснювалася побілка стін, постільна білизна в денний час знаходилася надворі». Всі особисті речі і продукти харчування зберігалися в спеціально відведених приміщеннях і видавалися їх власникам за необхідності через старших корпусів у певний час й організовано. Однак навіть перевірка МДБ відзначила, що дах бараків в «окремих місцях внаслідок відсутності ремонту прийшов в незадовільний стан і, коли йшов дощ, вода просочувалася в кімнати» [3, арк.29].

Їжа для ув'язнених у пункті готувалася в їдальні Брошнівського деревообробного комбінату. На одну людину в добу виділялося 450 грам хліба, 8 грам цукру (!), півлітра супу чи інших харчів. Відзначимо, що медичний персонал табору ці мізерні обсяги харчування називав «калорійною і доброякісною їжею» [3, арк.30-31]. Натомість Марта Клічук запам'ятала з їди суп з черв'яками [7], а уродженка с. Підлужжя Тисменицького району Ганна Михайлівна Бабак (Михайлів) говорить, що давали «їсти якусь баланду, і не вижили б, якби мамин брат, бабуся і дідусь та сусідка не привозили провіант з села і мама не продавала одяг. На обід привозили бочку з чимось, що називалося борщ (мутна рідина з кількома картоплинами, трошки крупи, волокна конини)» [5].

Додаткове харчування спецпоселенці собі могли готувати з привезених продуктів. На плацу була велика піч з залізною плитою, на ній спецпоселенці доварювали собі їжу [7]. У понеділок і п'ятницю в'язні могли отримувати продуктові передачі, які детально переглядалися адміністрацією пункту [3, арк.30-31].

Для медичного обслуговування в таборі знаходився санітарний пост з медсестрою, а також по документах лікар Брошнівської лікарні мав щоденно обходити бараки. Милися спецпоселенці в лазні і дозволяли їм прати білизну і одяг раз на десять днів [3, арк.30].

Згадують про облаштування табору й українці, які перемучилися в ньому. Ганна Бабак, яка була виселена з сім'єю у жовтні 1950 р. [2, с.12], розказує, що «в Брошневі перед виселенцями постала величезна територія у два ряди, обвита дротами з вишками, де чергували озброєні солдати і куди була підведена залізнична колія. Було ще якесь величезне приміщення, як хата читальня зі сценою» [5]. Як описує п. Ганна, «поселили їх у приміщенні в окремих комірчинах завеликих, як купе в поїзді, а спали люди на нарах і на землі. На ніч бараки закривалися. Сморід від параші був дуже сильний... Дворічний братик заслаб, простудився, мав гулі по тілі, йому їх різали, і пересипали, щоб вошей не було» [5].

Про смерті в таборі розказує уродженець села Верхня Липиця Рогатинського району Антон Голембйовський, який потрапив у Брошнівський концтабір у п'ятирічному віці разом з матір'ю і кількомісячною сестрою у квітні 1951 р. через репресованого батька – воюка УПА. Він згадував, що «харчування було дуже поганим...тому моя рідна сестра померла і була похована під наглядом кількох совітів зі зброєю в руках на місцевому цвинтарі. Коли мама засвітила свічку для прощання з померлою сестрою, то ці совіти вибили її з рук матері». Антону Голембйовському також чітко врізалось в пам'ять, як чотирирічний Федір

Коп'як підійшов ближче до колючого дроту, де цвіла кульбаба, а його з іншого боку дроту совіти облили киплячою водою [4].

Були люди, які намагалися втекти з табору. Ганна Бабак згадує, що якось почула постріл, пробудилась, а її мама каже: «Не кричи, мабуть вбили Михайла, нашого сусіда». А ранком всіх людей під конвоєм погнали до огорожі дивитися на вбитого, який прямо на огорожі між дротами лежав. А він, як розказує Г. Бабак, «був красивий як Бог». Михайлова наречена Варвара передала йому гроші, якими той підкупив охоронця. Мати вбитого ще попереджала, що їй снився поганий сон, і просила не йти. Але той таки намірився втікати. Проте один охоронець взяв гроші, а другий застрелив його «при спробі втечі». Ганна Бабак постійно задається думкою, де ж ховали мертвих у Брошнів-Осаді? [5].

Відповідно до звіту, перевірки МДБ від 4-5 липня 1952 р., 14 червня 1952 р. в таборі теж була попереджена спроба втечі 4 переселенців, які підкопали землю в бараку, де була розташована кімната політмасової роботи [3, арк.31]. Відзначимо, що задокументовані випадки, коли родичі ув'язнених шляхом дачі хабарів охороні таки визволяли своїх рідних [6]. Перевізник Костишин, що везив фірою в бочці депортованим їжу, теж одного разу вивіз у бочці з-під польовки за межі табору маленького хлопчика [7].

Пам'ять про пересильний табір живе в головах українців, що перейшли через його страхіття. Вони прагнуть меморалізувати місце знаходження концтабору для виховання майбутніх поколінь і не допущення більше ніколи в історії злочинів проти людяності. Так, у травні 2010 р. у Брошнів-Осаді на місці, звідки тисячі сімей розпочинали виселення, було відкрито капличку з ініціативи Олега Вівчаренка і тодішнього селищного голови Володимира Боровича й озвучено ідею створення Музею пам'яті [8, с.1]. До речі, родину Вівчаренків разом з 27 іншими сім'ями вивезли з с. Угринів Тисменицького району у Брошнів-Осаді 31 липня 1950 р. через вбивство в селі дільничного міліціонера [11, с.7].

На сьогодні, завдяки патріотичній позиції керівництва Брошнів-Осадської селищної об'єднаної територіальної громади за підтримки Івано-Франківської обласної ради, на місці збірного пункту створюється «Музей депортацій українців в ХХ столітті». Науковці та волонтери з Брошнів-Осади активно збирають артефакти для музею і записують свідчення жертв концтабору. Очікується передача для закладу автентичного вагону від «Укрзалізниці», одного з тих, яким вивозили українців з рідних земель. Ініціатори створення меморіального центру визначились із дизайном музею, його змістовним та тематичним відтворенням в інтер'єрі та екстер'єрі [9].

Література

1. Андрухів І.О., Француз А.Й. Правда історії. Станіславщина в умовах терору і репресій: 1939 – 1959 роки, історико-правовий аспект. Документи і матеріали / І.О. Андрухів, А.Й. Француз. Івано-Франківськ: Нова Зоря, 2008. 448 с.
2. Вацеба М.І. Словом правди свідчу. Івано-Франківськ: Місто НВ, 2015. 288 с.
3. Гаузеувий державний архів СБУ. Ф.2. Оп. 1. Спр.1903. 95 арк.
4. Запис розмови з Антоном Мироновичем Голембйовським 02.03. 2017 р. Архів Я. Петріва.
5. Запис розмови з Ганною Михайлівною Бабак 01.11.2018 р. Архів автора.
6. Запис розмови з Мартою Антонівною Адамович 20.05.2020 р. Архів автора.
7. Запис розмови з Мартою Василівною Клічук (Лаврук) 01.11.2018 р. Архів автора.
8. Капличка, як оберіг пам'яті. Новини Підгір'я. Рожнятів, 2010. 29 травня. С.1.
9. Оживе історія у Музеї депортацій українців у Брошнів-Осадській ОТГ. Режим доступу: <http://postup.if.ua/ozhyve-istoriya-u-muzeji-deportatsij-ukrajintsiv-u-broshniv-osadskij-oth/> (дата звернення 25.05.2020).
10. Ти навек полонив серце мое... Суспільний історико-публіцистичний альманах про Брошнів-Осаді і околиці. Книга 1. / В. Борович, В.Марчук, В. Твардовський, Ф.Маринець, А.Кавин. Брошнів: ПП «Таля». 100 с.
11. Яцуляк Н. Великий вивіз 1950-го. Вперед Тисмениця, 2011. 29 липня. С.7.